
Várallyay Réka

MISERUHÁK A SZÁZADFORDULÓN

– válogatás székelyföldi plébániák gyűjteményeiből –

1904. májusában a Kézdivásárhelyi Oltáregyesület nagyszabású kiállítást rendezett, melyen bemutatták a szegényebb templomok „felruházására” szánt – az oltáregylet tagjai által készített, vagy adományaikból vásárolt – egyházi textíliákat. A tárlat a Szeplőtelen Fogantatás Dogma kihirdetésének félszázados jubileuma alkalmából megrendezett nagyszabású eseménysorozat része volt, melyen maga a gyulafehérvári püspök, gróf Majláth Gusztáv Károly celebrálta az ünnepi szentmisét. A kiállított miseruhák, palástok, oltárterítők ezután a kézdi-orbai esperesi kerület templomaihoz kerültek. 2002. nyarán hatan, budapesti művészettörténészek és régészek bejártuk Felső-Háromszék falvait, hogy összeírjuk az egyházi ingóságokat. Leírtuk és lefotóztuk a templomi bútortzatot, a harangokat, a sekrestyében vagy a parókián őrzött ötvöstárgyakat, textíliákat, értékesebb könyveket. Ez a leltárba vétel – ún. inventarizáció – részét képezi annak a településfelmérő programnak, amely Erdővidéken indult el 1997-ben, több erdélyi és magyarországi szervezet együttműködésével. Célja, hogy teljeskörű értékleltár készüljön az erdélyi magyarok lakta települések épített és tárgyi örökségéről.

Felső-Háromszék katolikus plébániáinak a 19-20. század fordulójáról számmazó kazuláit (miseruháit) látva fogalmazódott meg bennünk az elképzelés – kiállítást kell szerveznünk, hogy ezeket az értékeket, kultúránknak ezt a sajátos rétegét minél többen megismerhessék.

A ruhák helyzete is indokoltá tette ezt a lépést, hiszen sok helyütt komoly problémát jelent megfelelő tárolásuk, őrzésük. A II. Vatikáni Zsinat reformintézkedési nemcsak egyes liturgikus ruhadarabok – például a manipulus (kézkendő) – használatát szüntették meg, hanem megváltoztatták a misézési szokásokat is, így a hátulmiszésre tervezett, díszes hátú, rövid elejű miseruhák „kimentek a divatból”. A sokat használt, gyakran szakadt, penészedő kazulák és palástok a sekrestyeszekrények nedvesedő fiókjában várják sorsukat. Pedig szebbnél szebb kézimunkák gyönyörű hímzésekkel, vagy bécsi, budapesti manufaktúrák termékei: selyemdamasztok neobizánci karéjos motívumokkal, szeszélyesen hajlongó indákkal.

A Kézdivásárhelyi Céhtörténeti Múzeum felkarolta ötletünket. A kiállítás megnyitását 2004. októberére terveztük. A

fotók és leírások alapján, a felmért 14 faluból kiválasztottuk azt a 25 miseruhát, amelyeket bemutatásra szántunk, majd megkezdődhetett az adatgyűjtés. Ez korántsem volt egyszerű, hiszen a magyarországi művészettörténet-írás máig adós a századforduló egyházművészetének feldolgozásával. Leginkább a korabeli folyóiratokra támaszkodhattunk: az *Egyházi Műiparra* (Rétay és Benedek Egyházi Műipar Intézetének havilapjára) és az *Erdélyi Oltáregyesületi Lapra*. Ez utóbbi eseményeiből derült ki, hogy éppen száz évvel a mi kiállításunk előtt, szintén Mária hónapjában nyílt meg a már említett oltáregyesületi tárlat Kézdivásárhelyen, így centenáriumi ünnepséget tarthatunk.

A miseruhákat körüljárhatóan, fogasokra helyezve állítottuk fel a térben, a falakra magyarzó tablók kerültek a liturgikus ruhadarabok történetéről, színeiről, a miseruhák formai változatairól, szimbólumairól, a 19. század anyaghasználatáról és textiltechnikáiról, a századforduló magyarországi egyházművészeti törekvéseiről, a Rétay és Benedek-féle intézetről, az erdélyi oltáregyletek kialakulásáról és a kézdivásárhelyi oltáregyesület tevékenységéről. A profán kiállítóterem megtelt szakralitással, sejtelmesen ragyogtak az arany hímzések, vibrált a sok színes selyem, a felállított oltár előtt ünnepélyesen állt a „főpap diakónusaival”. A megnyitón énekelt a kantai plébániatemplom kórusa, számtalan látogató gyönyörködött a ruhákban, mi pedig örültünk álmaink megvalósulásának.

A kiállítás nagy sikert aratott, így a székelyföldi múzeumok igazgatóival közösen elhatároztuk, hogy vándoroljatni fogjuk. Először 2005. márciusában Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeum Tolerancia-termében állítottuk fel. A soknemzetiségű, sokvallású Erdély legjelentősebb múzeumának földszinti kiállítóterme elnevezésében is őrzi a tervező elképzelését: az egyetemes értékek megóvása, átörökítése közös feladatunk és felelőségünk. A terem adottságaihoz kitűnően illeszkedtek a miseruhák. A kápolna 17. századi zabolai szárnysoltára elé került az oltárasztal a „miséző pappal és a szerepapokkal”. A megnyitón a sepsiszentgyörgyi plébániatemplom kórusa Halmos László emlékezetes művét énekelte. Választhatnánk a következő pár sort a kiállítás, sőt a határon túli örökségvédelem mottójául is. „Hogyha az Úr nem építi a házat, hasztalan fáradoz, ki építi azt. Hogyha az Úr nem őrzi meg a várost, hasztalan virraszt, aki azt őrzi. Hasztalan néktek hajnal előtt kelni, kint fáradozni sűrű éjszakákon és verejtékkel enni kenyeret. Mert pihentében is megad minden áldást annak az Úr, akit szeret.”

Április végén a következő állomásra, a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeumba érkeztünk. Célunk az volt, hogy Háromszéket elhagyván újabb – gyergyói – kazulákkal bővítsük a kiállítást. Gyönyörű, arannyal átszőtt, virágmintás brokátokat kaptunk kölcsön a gyergyószentmiklósi örmény katolikus plébániáról. A szövegek világi jellegét magyarázhatja az is, hogy a gazdag örmény kereskedőcsaládok asszonyai menyasszonyi ruháikból – ezt több forrás is igazolja – készítettek miseruhákat papjaiknak. Érdekes, hogy formailag ezek a kazulák a római katolikus egyházban használatos hegedűformát követték, pedig a keleti egyház papi öltözete erősebben hatott az örmény katolikus papi viseletre. Súlyos, ezüsttel hímzett örmény paláttal és a kömyékbeli római katolikus plébániákról gyűjtött kazulákkal is bővült kiállításunk anyaga. Április végén zuhogott a hó Gyergyószentmiklóson. Kölcsönkaptam hótáposó csizmában rendeztük be a termeket a múzeum munkatársainak segítségével igazi csapatmunkában. A megnyitón éneklő kórusra me-

gint ki kell témem. Az örmény plébániatemplom kedves, főként idős emberekből álló énekkara latinul, magyarul és örményül is énekelt, összekötve ezzel a történelem szakadékeit.

Július 2-án egyetlen napra elvittük a kiállítást az erdővidéki Miklósvárra, a felújítás alatt álló Kálnoky-kastélyba. Egész napos rendezvény, este pedig bál volt az épületben. A színes ruhák a vendégeket fogadták, a falak hiányosságait pedig eltakarták.

Jelenleg a csíkszeredai Mikó-várban látható a kiállítás, az egyik olasz bástyában kialakított egykori várkápornában. A tárlat különlegessége, hogy a miseruha-történeti tablók illusztrálására kölcsönkaptuk Csíksomlyóról Damokos Kázmér püspök 17. századi, arany-ezüst forgórózsákkal, rozettákkal és gránátalmákkal kivart kazuláját, valamint egy vörös bársony, szintén fém-szálal hímzéssel díszített Mária Terézia korabeli miseruhát. Ezeket a kápolna karzatának fülkéiben helyeztük el az örmény kazulákkal együtt. A gazdag csíki falvak egyházi ingóságait a Gyulafehérvári Érsekség munkatársai és magyarországi művészettörténészek mérték fel. Az ő segítségükkel kerestük fel azokat a plébániákat, ahol számottevő századfordulós miseruhák rejtőznek. Érdekes, hogy amíg Háromszéken nagyon sok kézimunkát találtunk, Csíkban sokkal több a Bécsből, Münchenből behozott textília.

A kiállítás rendezése alatt nem a hó, hanem az eső zuhogott, de a megnyitó estéjére kiderült az ég, így a Mikó-vár udvarán ünnepelhetett a többszáz ember: a csíksomlyói kegytemplom kórusa és az érdeklődő közönség.

Az anyag bővül és bővül, minden kiállításához új tablók készülnek a helyi oltáregyletek tevékenységéről, érdekesebb

helyi vonatkozásokról. Októberben Székelyudvarhely a következő állomás, jövő évben Marosvásárhely, esetleg Kolozsvár. A tárlat reprezentálja a Székelyföld egyes régióinak – székeinek – különbözőségét, ezzel együtt azonban a Monarchia egységét. Réтай és Benedek vagy Oberbauer Antal gyárának oltárai, szobrai, miseruhái, ötvöstárgyai a történelmi Magyarország minden zugában megtalálhatóak. Érdeemes belelapozni az *Egyházi Műipar* című folyóiratba; beleszédül az ember abba, hányféle helyről érkeznek köszönőlevelek Budapestre, a megrendelt áru megérkeztekor.

A századforduló egyházművészetének megismertetése mellett a kiállítás másik fontos célja az, hogy felhívja a figyelmet rejtett értékeink felkutatására és megőrzésére, egyházművészeti múzeumok létrehozásának jelentőségére. Nem jelenkori probléma a kallódó egyházi értékek megmentése és az a gondolat sem, hogy szükség volna gyűjtőmúzeumokra. 1909-ben, az *Egyházi Műipar*ban dr. Gyárfás Tihamér, brassói lelkész (és művészettörténész) a következőket fogalmazta meg:

„...Az egyházmegyei múzeumok felállításának szükségességéről, úgy hiszem, mindenki meg van győződve, aki csak tisztában van a papság igazi hivatásával és rendeltetésével. A papnak a hivatása ugyanis a lelkieken kívül az egyházi felszerelések megőrzése, gondozása s esetleg ilyeneknek újonnan való beszerzése. Hogyan fogja már most a pap a templomban előforduló régi emlékeket megbecsülni, ha nincs hozzá érzelme? Megfelelő, ízléses és művészi dolgokkal felszerelni, ha nincs e tekintetben kiképezve, ha sok ilyen dolgokat nem látott s erről nem hallott? ... Addig magyar egyházi műiparról szó sem lehet, míg a papság maga ez irányban kinevelve nincsen. A nevelésnek pedig egyik elengedhetetlen feltétele az egyházmegyei vagy püspöki múzeumok szervezése. ... Mi tehát a teendőnk? Elsősorban össze kell írni minden egyházmegyében községenként a még meglévő emlékeket, vagyis törzskönyvet kell vezetni róluk. (...) Ezután jó a másik. Mindazon emlékek, melyek mozgathatók s melyek többnyire használaton kívül a plébánián vagy a sekrestyében hevernek és romlanak, püspöki rendeletre a Központi Múzeumba szállítandók. Amennyiben azok egy része még használatban lenne, az oltáregylet útján megfelelő értékes és stílszerű tárggyal kicserélendő. Íme néhány ilyen mozgó műemlék, melyekből

igen sok értékes darab van szétszórva az egyes templomokban: régi kelyhek, monstranciák, cibóriumok, paténák, feszületek, szárnyas oltárok, feliratos kövek, egyházi ruhák, szőnyegek, hímzések, csipkék, szobrok, faragványok, kéziratos könyvek, ösnyomtatványok stb. stb.

Egy kis jóakarattal és ügybuzgalommal nagyon sokat lehet elérni e téren; most még talán jókor van, ne engedjük történelmünk és kultúránk százados emlékeit elkallódnai vagy tönkremenni! ... Szervezzük tehát, és állítsuk fel mielőbb az egyházmegyei múzeumokat, ez nemcsak a tudomány és a művelődés javára, hanem egyszersmind egyházunk dicsőségére is fog szolgálni!”

Befejezéstül, a kiállítás utolsó tablójának sorait idézem. A látogatókat ezzel a két szóval bocsátjuk útjára: *Colligite fragmenta!* vagyis *Gyűjtsétek a töredékeket!* Ipolyi Arnold püspök szavai ezek, aki igen jelentős szerepet töltött be a hazai műgyűjtés és műemlékvédelem történetében. 1909-ben az ő ihletésére született meg az *Egyházi Műipar* hasábjain Végh Mátyás ároktői plébános felhívása: „Gyűjtsétek össze a magyar egyházak műtörténelmi roncsait, hogy el ne kallódjanak! ... *Colligite fragmenta!* Aki ezt megtartja, vidéke lassankint beszédes könyvvé változik előtte, melynek minden halomján, dűlőjén, hegyoldalán egy-egy régi ismerőse üdvözlí. Röviden honossá lesz a földön, otthonossá lesz lakóhelye, melyet mindjobban megszeret, és melyért őt is mindjobban megszeretik.”

Nemes cél annak elérése, hogy az ember valóban otthonának érezze lakóhelyét. Ehhez szeretnénk hozzájárulni a kiállításokkal.

A kiállítást rendezte és a pannók szövegeit írta: Várallyay Réka művészettörténész (Bp., Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) Grafikai terv: Péter Alpár (Sepsiszentgyörgy)

A miseruhák felmérését végezte:

Dénesi Tamás, Gebauer Imola, Kovács Zsuzsanna, Mérai Dóra, Mordovin Maxim, Várallyay Réka (Budapest) és Takó Anna (Kézdivásárhely)

Az anyaggyűjtésben részt vett: Dimény Erika muzeológus (Kézdivásárhely) és Terdik Szilveszter művészettörténész (Budapest)

